অধ্যায় ১৩ ঃ মেক্স ৰেবাৰ ঃ ধর্ম আৰু পুঁজিবাদ

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ ধর্ম আৰু অর্থনীতি বিষয়ক ৰচনা
১৩.৪ পুঁজিবাদৰ প্রাণ
১৩.৪.১ শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তি
১৩.৪.২ পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত বিনিয়োগ
১৩.৪.৩ আধুনিক পুঁজিবাদৰ আঁৰৰ অন্য ক্রিয়াশীল শক্তি
১৩.৫ নীতিশাস্ত্র
১৩.৫.১ আধ্যাত্মিক আহ্বানৰ ধাৰণা
১৩.৫.২ অদৃষ্টবাদ
১৩.৫.৩ যুক্তিযুক্ততা আৰু ইয়াৰ লৌহকঠিন সংৰচনা
১৩.৬ ধর্ম বিষয়ক অন্য ৰচনা
১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৮ অধিক জানিবলৈ
১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ধর্ম আৰু অর্থনীতিৰ মাজৰ সম্পর্ক বুজি পাব
- ৰেবাৰে আগবঢ়োৱা পুঁজিবাদৰ সংজ্ঞাটো জানিব পাৰিব
- প্রটেষ্টাণ্ট কর্ম নীতি মানে কি বুজি পাব
- আর্থ-সামাজিক আচৰণৰ সংগঠনত যুক্তিসঙ্গত কার্য্যই কেনেকৈ অৰিহণা আগবঢ়ায় সেয়া বুজি পাব।

১৩.২ পৰিচয়

মেক্স ৰেবাৰ আছিল এগৰাকী জার্মান সমাজতত্ত্ববিদ। তেওঁৰ সম্পূর্ণ নামটো আছিল কার্ল এমিল মেক্সমিলান ৰেবাৰ। ৰেবাৰক সমাজতত্ত্বৰ এগৰাকী প্রধান প্রতিষ্ঠাপক বুলি গণ্য কৰা হয়। তেওঁ সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তু সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰাত আৰু সমাজবিজ্ঞানৰ তাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ বিধিতত্ত্বৰ

ৰূপৰেখা তৈয়াৰ কৰাত অপৰিসীম অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে। তেওঁৰ মতে সমাজতত্ত্ব হ'ল সামাজিক ক্রিয়াৰ অর্থ বুজিবলৈ কৰা অধ্যয়ন। সামাজিক ক্রিয়াকলাপ হ'ল অর্থপূর্ণ ক্রিয়াকলাপ। এখন সমাজৰ দুগৰাকী ব্যক্তিৰ মাজত চলা আন্তঃক্রিয়াৰ আন্তঃবিষয়নিষ্ঠ বোধগম্যতাৰ পৰা সামাজিক ক্রিয়াৰ অর্থ উদ্‌ঘাটন কৰা হয়। এনে সামাজিক ক্রিয়া বুজি উঠা পদ্ধতিটোক (Verstehen) বোলা হয়। মেক্স ৱেবাৰৰ ভিন্ন বিষয়ৰ লিখনিবোৰৰ এটা সুস্থিৰ প্রসঙ্গ হ'ল সামাজিক ক্রিয়াৰ অর্থ বুজি পোৱাৰ প্রচেষ্টা। ৱেবাৰে কর্তৃত্ব আৰু ধর্মৰ অধ্যয়নকে ধৰি বিভিন্ন প্রসঙ্গৰ ওপৰত লিখিছে। ১৯০৫ চনত ৱেবাৰৰ ৰচনা 'The Protestand Ethic and the Spirit of Capitalism' প্রকাশিত হৈছিল। ৰচনাখনক বিভিন্ন ধর্মৰ মাজত থকা সম্পর্ক দাঙি ধৰা আৰু সামাজিক ক্রিয়া সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰাৰএক উৎকৃষ্ট উপস্থাপন বুলি কোৱা হয়।এনে সামাজিক ক্রিয়াবোৰৰ ফলত একোটা বিশেষ কর্মনীতিৰ উত্থান আৰু বিকাশ ঘটে। কালক্রমত ইয়েই গৈ এক নির্দিষ্ট অর্থনীতিৰ ৰূপ লয়। তলৰ শিতানবোৰত অর্থনীতি আৰু সমাজৰ মাজত থকা সম্পর্কক লৈ ৱেবাৰে আগবঢ়োৱা মৌলিক যুক্তিবোৰ ব্যাখ্যা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

১৩.৩ ধর্ম আৰু অর্থনীতি বিষয়ক ৰচনা

'প্রটেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্র আৰু পুঁজিবাদৰ প্রাণ' (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism) আছিল সমাজৰ সংগঠনত পুঁজিবাদ আৰু ইয়াৰ প্রভাৱ বুজাত কার্ল মার্ক্সৰ অৱিহণাৰ পুনৰ ব্যাখ্যাকাৰী এক বৌদ্ধিক প্রয়াসৰ ফল। এই বৌদ্ধিক অনুশীলনৰ মেক্স ৱেবাৰৰ সময়ত ইউৰোপৰ অন্য অংশই অনুসৰণ কৰা বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণৰ সৈতে সাদৃশ্য নাছিল। ৱেবাৰৰ ব্যাখ্যাৰ প্রধানকৈ প্রত্যক্ষবাদী পৰম্পৰাতকৈ (Positivism) ব্যাখ্যামূলক পৰম্পৰাৰ (Hermeneutic Traditions) সৈতেহে মিল দেখা যায়। সেয়েহে কার্ল মার্ক্সৰ অনুসৰণ নকৰি মেক্স ৱেবাৰে পুঁজিবাদৰ উৎস বুজিবলৈ সামাজিক ক্রিয়াৰ ব্যাখ্যাত মনোনিৱেশ কৰিছিল। মেক্স ৱেবাৰ আৰু তেওঁৰ অনুগামীসকলে লক্ষ্য কৰিছিল যে মার্ক্সে পুঁজিবাদৰ বিকাশ আৰু ভৱিষ্যৎ ৰূপান্তৰত যিবোৰ অর্থনৈতিক অৱস্থাই নির্ণায়কৰ ভূমিকা লয় বুলি ভাবিছিল সেই সকলোবোৰ অৱস্থা এটা অনন্য সাংস্কৃতিক সমগ্রতাৰ (Unique Cultural Totality) অংশ। এই সাংস্কৃতিক সমগ্রতা আকৌ এটা নির্দিষ্ট ধর্মীয় নীতিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এই নীতিয়ে যিবোৰ যুক্তিসঙ্গত কার্য্যৰ দিক্‌নির্দেশনা আগবঢ়ায় সেইবোৰেই কালক্রমত পুঁজিবাদৰ উত্থানৰ কাৰণ হয়গৈ।

অর্থাৎ, মেক্স ৱেবাৰৰ মতে কোনো এক নির্দিষ্ট ক্রিয়াৰ ৰূপৰ পাৱদর্শিতা আৰু ধাৰাবাহিকতাৰ ওপৰত পুঁজিবাদ নির্ভৰশীল। এই ক্রিয়াক এক নির্দিষ্ট ধর্মীয় নীতিৰ ৰূপে দিক্ নির্দেশনা প্রদান কৰে। প্রটেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্র বিষয়ক ৰচনাত তেওঁ সেয়েহে অর্থনীতি আৰু ধর্মীয় নীতিৰ মাজত থকা এনে সম্পর্কৰ অন্বেষণ কৰিছিল। তলতৰ শিতানবোৰত ৱেবাৰৰ পুঁজিবাদ সম্পর্কীয় ব্যাখ্যা আলোচনা কৰা হ'ল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ মেক্স ৱেবাৰে পোন প্রথমবাৰৰ বাবে অর্থনীতি আৰু ধর্মৰ মাজৰ সম্পর্ক অন্বেষণ কৰি লিখা ৰচনাখনৰ শিৰোনাম কি?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ মেক্স ৱেবাৰে কিয় 'The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism' শীর্ষক ৰচনাখন লিখিছিল?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ঃ ৱেবাৰৰ পুঁজিবাদৰ ব্যাখ্যা কার্ল মার্ক্সৰ ব্যাখ্যাতকৈ কিহত পৃথক?

.....

.....

.....

.....

.....

১৩.৪ পুঁজিবাদৰ প্রাণ

পুঁজিবাদৰ প্রাণ (Spirit of Capitalism) বুলিলে পুঁজিবাদৰ উত্থান আৰু বিকাশৰ বাবে প্রয়োজনীয় কিছুমান প্রমূল্যৰ সমষ্টি এটাৰ কথা বুজোৱা হয়। এই প্রমূল্যবোৰে কঠোৰ পৰিশ্রম আৰু উন্নতি কৰাৰ উদ্যমক সামৰি লয়। এইবোৰে অর্থনৈতিক লাভালাভৰ যুক্তিসঙ্গত প্রয়াসবোৰক পৃষ্ঠপোষকতা কৰে। প্রণালীৱদ্ধভাৱে কৰা সম্পত্তি আহৰণৰ প্রয়াসকে যুক্তিসঙ্গত বোলা হয়। প্রত্যক্ষ উপভোগৰ বাবে যাদৃচ্ছিকভাৱে আহৰণ কৰা সম্পত্তি অথবা সম্পত্তিৰ অপচয় কৰা কার্য্যক যুক্তিসঙ্গত বুলি কোৱা নহয়।

পুঁজিবাদৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰি মেক্স ৱেবাৰে লাভ আহৰণৰ প্রয়াসক পুঁজিবাদী উদ্যোগৰ পৰা পৃথক কৰিছে। অর্থাৎ, তেওঁৰ মতে পুঁজিবাদত অর্থনৈতিক ক্রিয়াবোৰৰ প্রধান উদ্দেশ্য কেৱল অর্থনৈতিক লাভ আহৰণ কৰাটো নহয়। পুঁজিবাদত অর্থনৈতিক ক্রিয়াবোৰৰ একোটা অন্তর্নিহিত নীতি থাকে। এই নীতি সম্পত্তি লাভৰ স্পৃহাতে সীমাৱদ্ধ নাথাকে। ইয়াৰ ভিত্তি অতি জটিল। ৱেবাৰৰ মতে পুঁজিবাদী ক্রিয়াকলাপবোৰৰ মাজত অর্থনৈতিক বিনিময় প্রক্রিয়াৰে লাভ আহৰণ কৰিবলৈ নিয়মীয়া দিশনির্দেশনা লুকাই থাকে। এনে ক্রিয়াকলাপে আনুষ্ঠানিকভাৱে মুক্ত শ্রমিকৰ

যুক্তিসঙ্গত সংগঠনো গঢ়ি তোলে। সেয়েহে পুঁজিবাদৰ উৎস আৰু বিকাশ বুজি পাবলৈ শ্রমিকৰ যুক্তিসঙ্গত সংগঠন মানে হ'ল কোনো এটা অবিৰতভাৱে সক্রিয় হৈ থকা উদ্যোগৰ ভিতৰত পৰিকল্পিতভাৱে গঢ়ি তোলা প্রশাসনিক ব্যৱস্থাটো ৰুটিনমাফিক কৰি তোলা। শ্রমিকৰ শৃঙ্খলাৱদ্ধতাৰ প্রতি থকা আনুগত্যৰ ভিত্তিতহে এনে এটা উদ্যোগ বর্তি থাকিব পাৰে। সেয়েহে, ৱেবাৰে দুটা কাৰকৰ ওপৰত পুঁজিবাদৰ প্রাণ নির্ভৰশীল বুলি কৈছিল—

- এক শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তি
- পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত বিনিয়োগ।

তলত এই কাৰক দুটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

১৩.৪.১ শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তি

ওপৰত উল্লেখ কৰা পুঁজিবাদৰ প্রাণ হিচাপে অভিহিত কাৰক দুটা বিশ্লেষণ কৰি মেক্স ৱেবাৰে দুই ধৰণৰ সমাজৰ কথা কৈছিল। অতীতৰ সমাজত থকা পৰম্পৰাগত ধৰণৰ উদ্যোগবোৰত শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তি নাছিল। সেই সময়ত শ্রমিকসকলৰ কোনো কর্মনীতি নাছিল। ফলত সঞ্চয়ী লাভ আহৰণৰে উদ্দেশ্যেৰে শ্রমিকসকলে নিজকে অনুশাসনৱদ্ধ কৰিব পৰা নাছিল। এনে উদ্যোগত কোনো এক নির্দিষ্ট কর্মত দেখুওৱা পাৰদর্শিতাৰ বাবে লাভ কৰা পুৰস্কাৰবোৰে সেই পুৰস্কাৰ লাভৰ পাছত শ্রমিকে আগতকৈ ভালধৰণে কাম কৰিব বুলি নিশ্চয়তা প্রদান কৰিব পৰা নাছিল। ইয়াৰ বিপৰীতে শ্রমিকে বঁটা-বাহন লাভ কৰাৰ পাছত সেই কথা সিমানতে অন্ত পৰিল আৰু পাছলৈ অধিক কামত অংশগ্রহণ কৰাৰ পৰা বঁটা-বাহনে বিৰত কৰিলে বুলি ভবাৰ সম্ভাৱনা অধিক আছিল। আনহাতে, এটা পুঁজিবাদী উদ্যোগত এনে পুৰস্কাৰে শ্রমিকক উদ্যোগটোৰ উন্নতিৰ হকে আগতকৈ অধিক কঠোৰ পৰিশ্রম কৰিবলৈ উদ্‌গনি যোগায়। পুঁজিবাদী উদ্যোগত কর্মৰত শ্রমিক শক্তিৰ উদ্দেশ্য হ'ল পুৰস্কাৰ লাভৰ সলনি উন্নততৰ কাম কৰি দেখুওৱা। এই কথাটোকে ৱেবাৰে পুঁজিবাদী উদ্যোগৰ মুক্ত শ্রমিকসকলৰ শৃঙ্খলাৱদ্ধতা বুলি অভিহিত কৰিছিল।

১৩.৪.২ পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত ব্যৱহাৰ

ৱেবাৰৰ ব্যাখ্যা মতে উদ্যোগৰ পুৰণি ৰূপত সম্পত্তি আহৰণ অথবা বঁটা লাভ কৰা কার্য্য আছিল মানুহৰ বিলাসিতা আৰু সম্পদ উপভোগৰ সৈতে জড়িত বিষয়। সেয়েহে অতীতত সম্পত্তিয়ে আৰু অধিক সম্পত্তি সৃষ্টি কৰিব পৰা নাছিল। ফলত একে সময়তে সম্পত্তিৰ ব্যক্তিগত সুখ-সুবিধাৰ বাবে প্রয়োগ আৰু উমৈহতীয়া কল্যাণৰ বাবে বিনিয়োগ কৰা সম্ভৱ নাছিল। কিন্তু পুঁজিবাদী উদ্যোগত সম্পত্তিক মূলধনলৈ ৰূপান্তৰ কৰি সেয়া পুনৰ আন কার্য্যত বিনিয়োগ কৰা হয়।ইয়াৰ পৰা আহৰণ হোৱা লাভসমাজৰ সকলো লোকৰ সুবিধাৰ নামত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। ওপৰৰ আলোচনাৰ

পৰা বুজা গ'ল যে শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তিৰ সংগঠন আৰু পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত বিনিয়োগৰ বিষয় দুটা যুক্তিসঙ্গত নীতিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এনে এক নীতিয়ে নতুন কাম আৰু পুৰস্কাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

১৩.৪.৩ আধুনিক পুঁজিবাদৰ আঁৰৰ অন্য ক্রিয়াশীল শক্তি

ওপৰত উল্লেখ কৰা কাৰক দুটাৰ উপৰি আধুনিক পুঁজিবাদৰ উত্থানৰ আঁৰত আন কেইটামান ক্রিয়াশীল শক্তি আছে। এই শক্তিকেইটা আকৌ সংস্কাৰবাদৰ (Reformism) পাছত উত্থান ঘটা যুক্তিসঙ্গত আদর্শৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিকশিত হৈছে। আধুনিক পুঁজিবাদৰ প্রয়োজনীয়তা কেইটামান হ'ল—

- ঘৰ আৰু উৎপাদনশীল উদ্যোগৰ পৃথকীকৰণ। ইয়াৰ ফলত বিভিন্ন সংঘ (Guilds) আৰু ঔদ্যোগিক কার্য্যকলাপৰ পৃষ্ঠপোষকতা সম্ভৱপৰ হ'ব।
- পশ্চিমীয়া নগৰ-চহৰবোৰৰ ৰাজনৈতিক স্ব-নিয়ন্ত্রণ অধিকাৰসহ হোৱা বিকাশ আৰু কৃষিভিত্তিক সামন্তবাদৰ পৰা পৃথক এক বুর্জোৱা সমাজৰ গঠন।
- ন্যায়িক অনুশীলনক সংহত ৰূপ দিয়া আৰু যুক্তিসঙ্গতভাৱে বিকশাই তোলা ৰোমান আইনৰ এক উত্তৰাধিকাৰীসূত্রে লাভ কৰা পৰম্পৰাৰ ইউৰোপত অস্তিত্ব থকা।
- প্রশাসনৰ যুক্তিসঙ্গত ন্যায়িক ব্যৱস্থাৰূপে গঠিত এক আমোলাতন্ত্র নির্ভৰশীল প্রজা-ৰাষ্ট্রৰ (Nation-State) বিকাশ।
- পুঁজিবাদী উদ্যোগক সহায় কৰা 'দুবাৰ নথিভুক্ত হোৱা হিচাপ ৰক্ষণ পদ্ধতি'ৰ (Double-Entry Book Keeping) বিকাশ।

তলত পুঁজিবাদৰ এই উপাদানবোৰৰ সৈতে প্রটেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্রৰ সম্পর্কৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ 'পুঁজিবাদৰ প্রাণ' অভিধাৰে ৱেবাৰে কি বুজাইছিল ?

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ 'পুঁজিবাদৰ প্রাণ' নির্দ্ধাৰণকাৰী কাৰক দুটা কি কি ?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ উদ্যোগৰ পৰম্পৰাগত প্রকাৰ আৰু পুঁজিবাদী উদ্যোগৰ মাজত থকা মৌলিক প্রভেদবোৰ কি?

.....

.....

.....

১৩.৫ নীতিশাস্ত্র

এটা সুশৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্রমিক শক্তিৰ উপস্থিতিয়ে ইয়াকে বুজায় যে যুক্তিসঙ্গত ৰূপত পৰিচালিত পুঁজিবাদী উদ্যোগ এটাৰ প্রাণ বুলি গণ্য কৰা শক্তিটো মূলতঃ নৈতিক। নৈতিক বুলি কোৱাৰ মূল কাৰণ হ'ল এই শক্তিটো সম্পত্তি আৰু সম্পত্তি আহৰণৰ উপায় সংগ্রহ কৰাৰ প্রৱণতা তথা এটা ইতিবাচকভাৱে মিতব্যয়ী জীৱন-যাপনৰ ইচ্ছাৰ এক মিশ্রিত ৰূপ। কর্মই যদিও সম্পত্তি আহৰণত সহায় কৰে, তথাপিও আর্জিত সম্পত্তিয়েই শেষ কথা নহয়।বর্তমান সমাজৰ পার্থিৱ কাম-কাজত ব্যস্ত এগৰাকী ব্যক্তি অথবা ৱেবাৰে কোৱাৰ দৰে 'এইখন পৃথিৱীৰ' (This World) এগৰাকী ব্যক্তিয়ে যদি সম্পত্তিকে সর্বশেষ লক্ষ্য হিচাপে বিবেচনা নকৰে তেন্তে তেওঁকো বৈৰাগী (Ascetic) বুলি ক'ব পাৰি। পুঁজিবাদী উদ্যোগত এনে ধৰণৰ নৈতিকতা পোৱা যায় বাবে ইয়াক 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ' (This Worldly Asceticism) বুলি কোৱা হয়। ৱেবাৰৰ মতে সংস্কাৰ আন্দোলনৰ পৰৱর্তী সময়ত এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ'ৰ দৰে নীতিশাস্ত্রৰ উত্থান ঘটিছিল। লুথেৰান, কেলভিনবাদী আৰু মেথ'ডিষ্ট গীর্জাত উত্থান ঘটা সংশোধিত ঈশ্বৰতত্ত্বৰ উত্থান ঘটাৰ বাবে লাহে লাহে গা কৰি উঠা নতুন ব্যৱসায়িক সমাজৰ বৈশিষ্ট্যবোৰৰ আধাৰত খ্রীষ্টান ধর্মাৱলম্বী কিছুমান নির্বাচিত ৰায়ত শ্রেণীৰ পুনৰীক্ষণ কৰা হৈছিল। এই পুনৰীক্ষণত ধৰা পৰিছিল যে পিউৰিটানসকল হ'ল সংস্কাৰ সাধন ঘটা প্রটেষ্টাণ্টৰ এটা দল। তেওঁলোক কেলভিনবাদৰ (Calvinism) প্রতি আকৃষ্ট। ৱেবাৰে বিশেষভাৱে এই দলটোকে 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ'ৰ প্রচাৰক বুলি বিবেচনা কৰিছিল। এই সময়ছোৱাত গা কৰি উঠা সকলোবোৰ দলেই কেথ'লিক নাছিল, প্র'টেষ্টাণ্টবাদীহে আছিল। সেয়েহে ৱেবাৰে ন দি কৈছিল যে পুঁজিবাদৰ প্রাণটোৰ সৈতে প্র'টেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্রবহে অধিক মিল আছে।

১৩.৫.১ আধ্যাত্মিক আহ্বানৰ ধাৰণা

পিউৰিটানসকলৰ 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ'ৰ নীতিটো 'আধ্যাত্মিক আহ্বান'ৰ (Calling) ধাৰণাটোৰে বুজোৱাৰ প্রয়াস কৰা হৈছে। 'আধ্যাত্মিক আহ্বানৰ ধাৰণাটো (The Notion of Calling) আকৌ সংস্কাৰবাদৰ সময়তে গা কৰি আহিছিল। 'আধ্যাত্মিক আহ্বান' (Calling) বোলা ধাৰণাটোৱে পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডৰ সৈতে জড়িত কৰণীয়বোৰ সমাধা কৰিবলৈ সকলো ব্যক্তিৰে থকা সর্বোচ্চ নৈতিক বাধ্যবাধকতাৰ কথা বুজায়। সেয়েহে সংশোধিত প্র'টেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্রত অর্থনৈতিক তথা ৰাজনৈতিক পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডত জড়িত হোৱাটোক ধর্মীয় কর্তব্য বুলি বিবেচনা কৰা হৈছিল। পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ড ত্যাগ

কৰি একো একোটা মঠবাসী জীৱন গ্ৰহণ কৰাৰ সলনি এই নীতিশাস্ত্ৰই অনুগামীসকলক এটা নির্দিষ্ট সামাজিক পটভূমিত প্ৰোথিত কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল। এই নীতি মতে দৈনন্দিন জীৱনৰ পৰিধিৰ বাহিৰত নহয় ভিতৰতেই আমাৰ ধর্মীয় আচৰণ প্ৰতিফলিত হয়। যেনে— কেলভিনবাদৰ মতে ঈশ্বৰৰ দৃষ্টিত যশস্যী হ'বলৈ মানুহে চলোৱা প্ৰয়াস তেতিয়াহে সফল হ'ব যেতিয়া তেওঁ পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডত সক্ৰিয়তাবাদৰ গুৰুত্ব মানি চলিব। এই মতবাদে মুক্তি লাভৰ প্ৰতি থকা সক্ৰিয় দায়ৱদ্ধতাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা নৈতিক প্ৰৱণতা প্ৰৱল কৰি তোলে আৰু এনে প্ৰৱণতাক অর্থনৈতিক কাম-কাজৰ প্ৰতি ঢাল খুৱায়। এগৰাকী ব্যক্তিক কায়েমনোবাক্যে একোটা ধর্মনিৰপেক্ষ বৃত্তি অনুশীলন কৰিবলৈ কোৱা হৈছিল। এগৰাকী ব্যক্তিয়ে কৰি থকা কামটোকে তেওঁৰ 'আধ্যাত্মিক আহ্বান' বুলি বুজোৱা হৈছিল আৰু সেই কামটোৱেই তেওঁৰ ধর্মীয় কর্তব্য বুলি কোৱা হৈছিল।

এই নীতি মানি চলিবলৈ যাওঁতে ব্যক্তিয়ে একোটা শৃঙ্খলাৱদ্ধ কর্মজীৱন বিকশিত কৰিছিল। কঠোৰ শ্ৰমৰ বিনিময়ত সম্পত্তি আহৰণৰ প্ৰয়াস কৰা কার্য্যক সম্পত্তিৰ 'লোভ'ৰ সৈতে একে বুলি ধৰা হোৱা নাছিল। আহৰণ কৰা সম্পদ পুনৰ অধিক উৎপাদনক্ষম কার্য্যত বিনিয়োগ কৰা হৈছিল যাতে লাভৰ পৰিমাণ অধিক হয়। প্ৰ'টেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্ৰই কঠোৰ শ্ৰমৰ বিনিময়ত উপার্জিত ধনৰ অপচয় বাৰণ কৰিছিল আৰু বিলাসিতাৰ সামগ্ৰী কিনা কামটো পাপ বুলি গণ্য কৰিছিল। দুখীয়াক ভিক্ষা অথবা অভাৰীক দান দিয়া কার্য্যৰো নির্দিষ্ট সীমা আছিল। কাৰণ এনে কার্য্যৰ দ্বাৰা ভিক্ষা বৃত্তিক অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱা হয় বুলি ভবা হৈছিল। ভিক্ষা অথবা দানৰ ওপৰত নির্ভৰশীল সামাজিক পৰিস্থিতিক 'সোৰোপালি' (Laziness) বুলি ধৰা হৈছিল। ইয়াক সমাজৰ আন লোকৰ ওপৰত বোজা আৰু ঈশ্বৰৰ অৱমাননা বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। কাম নকৰি মানুহে ঈশ্বৰৰ যশস্যা লাঘৱ কৰিছিল বুলি বিশ্বাস কৰা হৈছিল। সেয়েহে কোনো নির্দিষ্ট উদ্দেশ্যত বিনিয়োগ কৰা ধনে অধিক কর্ম সুযোগৰ সৃষ্টিত সহায়ক হ'ব বুলি ভবা হৈছিল। এই 'আধ্যাত্মিক আহ্বান'ৰ ধাৰণাটো মানুহে গ্ৰহণ কৰাৰ আঁৰত প্ৰটেষ্টাণ্টবাদৰ বিভিন্ন উপ-সংহতিত থকা আন কিছুমান নির্দিষ্ট তথা গুৰুত্বপূর্ণ বিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। এনে এটা বিশ্বাস হ'ল অদৃষ্টবাদ (Predestination)।

১৩.৫.২ অদৃষ্টবাদ

অদৃষ্টবাদৰ নীতিটো কেলভিনবাদত প্ৰোথিত হৈ আছে। এই নীতি মতে মাত্ৰ এমুঠিমান লোককহে ঈশ্বৰে নৰক যাতনাত ভোগাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ বাছনি কৰি থৈছে। এই বছা বছা এমুঠিমান লোকেহে পৰম মুক্তি লাভ কৰিব। এই লোক কেইজনৰ বাছনি প্ৰক্ৰিয়াটো দৈৱ নির্দ্ধাৰিত।অর্থাৎ, কোনে পৰম মুক্তি লাভ কৰিব সেয়া আগতেই সিদ্ধান্ত লোৱা হৈ গৈছে। এই উপলব্ধিয়ে বিশ্বাসটোৰ অনুগামীসকলৰ মাজত এক ধৰণৰ নিঃসঙ্গতাৰ উদ্ৰেক কৰে। অৱশ্যে, যিহেতু ঈশ্বৰে কাক কাক বাছনি কৰি থৈছে সেই কথা আমি

নাজানো, সেয়েহে প্রতিজন ব্যক্তিয়ে নিজকে পার্থিৱ কাম-কাজত ব্যস্ত ৰখা উচিত। প্রত্যেকেই নিঃসঙ্গতাৰ পৰা ৰক্ষা পৱিবলৈ নিজকে ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা নির্বাচিতসকলৰ এজন বুলি ধৰি লৈ নিজ বিশ্বাস অটুট ৰাখিব লাগে। মানুহে নিজকে 'বাছনিত উঠা এজন' বুলি স্বৈচ্ছিকভাৱে ভাবিলেই নহ'ব, তেনেকৈ ভবাটো তেওঁৰ ধর্মীয় বাধ্য বাধকতাৰো অংশ। ৱেবাৰৰ মতে এই 'ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা বাছি থোৱাসকলৰ এজন' আৰু 'নিঃসঙ্গতা'ই সৃষ্টি কৰা মানসিক দোমোজাই হ'ল পুঁজিবাদী প্রাণৰ জন্মদাতা।

ইয়াৰ উপৰি, এগৰাকী ব্যক্তিয়ে পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডত জড়িত হৈ 'ভাল কাম'ৰ পাৰদর্শিতা দেখুওৱাটোক তেওঁ যে ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা বাছি লোৱা এজন, সেই সম্ভাৱনীয়তাৰ ইংগিত বুলি ধৰা হয়। ভাল কাম' মানে হ'ল তেনেবোৰ কাম-কাজ যিবোৰ ব্যক্তিৰ নিজৰ লগতে সমাজৰ আন লোকৰ বাবেও উপযোগী। পার্থিৱ কাম-কাজত লাভ কৰা সফলতাক ব্যক্তিগৰাকীক পৰম মুক্তি লাভৰ বাবে ঈশ্বৰে বাছি থোৱা এমুঠিমান লোকৰে এজন হোৱাৰ সম্ভাৱনীয়তা বুজোৱা ইংগিত বুলি ধৰা হয়। সেয়েহে প্রটেষ্টাণ্টসকলে কামৰ পাৰদর্শিতাক এই কথাটো জনাৰ এটা মাধ্যম হিচাপে গণ্য কৱিছিল। সফলতা আছিল ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা নির্বাচিত হোৱাৰ ইংগিত। সেয়েহে সংশোধিত প্র'টেষ্টাণ্ট নীতিশাস্ত্রই সৌম্য, পৱিশ্রমী কামৰ জৱিয়তে উপার্জিত সম্পত্তিক নৈতিকভাৱে স্বীকৃতি প্রদান কৱিছিল। অতি বিলাসী জীৱন-যাপনৰ বাবে অথবা কেৱল নিজৰ ভোগ-বিলাসত ব্যৱহাৰ কৰা সম্পত্তিকহে গৱিহণা দিয়া হৈছিল। ৱেবাৰৰ মতে পুঁজিবাদী উদ্যোগক কেলভিনবাদে নৈতিক আৰু চালিকা শক্তিৰ যোগান ধৱিছিল।

১৩.৫.৩ যুক্তিযুক্ততা আৰু ইয়াৰ লৌহকঠিন সংৰচনা

ওপৰত আলোচনা কৰা বিশেষ কেলভিনবাদী নীতিবোৰ আৰু সাধাৰণ প্রটেষ্টাণ্টবাদী নীতিবোৰ এক কঠোৰতাৰে বন্ধা। অর্থাৎ, এই নীতিবোৰৰ প্রকৃতি অতি কঠিন আৰু মানুহে নিজৰ দৈনন্দিন কাম-কাজত এইবোৰ শৃঙ্খলাৱদ্ধ আৰু ৰুটিনমাফিক-ভাৱে কোনো হেৰফেৰ নকৰাকৈ প্রয়োগ কৱিছিল। মানুহে এনে প্রচেষ্টাৰ দ্বাৰা জগত সম্পর্কে যুক্তিযুক্ত ধাৰণা গঢ়াত দক্ষতা অর্জন কৱিছিল। এনে অভ্যাস তথা অনুশীলনে মানুহক এক যুক্তিযুক্ততাক প্রাধান্য দিবলৈ শিকাইছিল। এই যুক্তিযুক্ততাই যাদু-মন্ত্রৰ দৰে অযুক্তিকৰ অনুশীলন প্রচলিত পৃথিৱীখনৰ প্রতি বীতশ্রদ্ধ আন এখন সমান্তৰাল পৃথিৱী গঢ়ি তুলিছিল। এই নতুন মনোভাৱাপন্ন লোকসকল প্র'টেষ্টাণ্ট নীতিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা যুক্তিযুক্ততাৰ দ্বাৰা পৱিচালিত হৈছিল। সেইফালৰ পৰা পুঁজিবাদী উদ্যোগবোৰো যুক্তিসঙ্গত নীতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্রতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। এনে উদ্যোগত মানুহে অবিৰত বিনিয়োগৰ দ্বাৰা সঞ্চয়ী লাভ আহৰণ কৱিবলৈ সর্বোত্তম উপায় প্রয়োগ কৱিছিল। এই অনুশীলনটোলৈ পৰৱর্তী সময়ত ব্যৱসায়ী সস্থা (Trader's Guild), মুদ্রা ব্যৱস্থা (Monetary System), আমোলাতন্ত্র (Bureaucracy) আৰু উন্নত আইন সংৰচনা

(Developed Frameward of Law) আদিৰ দৰে যুক্তিসঙ্গত আৰু আনুষ্ঠানিকভাৱে স্থাপন কৰা অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠানে সমর্থন আগবঢ়াইছিল। অর্থাৎ, 'আধ্যাত্মিক আহ্বান'ৰ যুক্তিসঙ্গত অনুশীলনে পুঁজিবাদক এক আর্থ-সামাজিক অনুষ্ঠানৰূপে বিকশাই তোলাত কৌশলপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰিছিল।

অৱশ্যে ৰেবাৰে ধৰা পেলাইছিল যে এক উদ্যোগ হিচাপে পুঁজিবাদে সমাজত নিজকে দৃঢ়ভাৱে প্রতিষ্ঠা কৰি লোৱাৰ পাছত ইয়াৰ জন্মৰ আঁৰৰ প্রধান চালিকা শক্তি হিচাপে কাম কৰা কর্মনীতিত অন্তর্নিহিত হৈ থকা নির্দিষ্ট ধর্মীয় উপাদানবোৰ লাহে লাহে নাইকিয়া কৰি পেলাইছিল। এই নৈতিক দিশটোৰ অনুপস্থিতিত লাভ অর্জনৰ প্রচেষ্টাত কেৱল লাভ-লোকচানৰ যুক্তিসঙ্গত হিচাপ-নিকাচে প্রাধান্য লাভ কৰিছিল। এনেকৈয়ে লাহে লাহে আধুনিক পুঁজিবাদৰ কর্মনীতিয়ে নৈতিক সংস্কৃতি হেৰুৱাই এক যান্ত্রিক ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল।এটা অতি ঔদ্যোগিক সংস্কৃতিত যুক্তিসঙ্গত নীতিবোৰ বাদ দিব পৰা নাযায়। কিন্তু এই নতুন সংস্কৃতিটোত মৌলিক সংস্কৃতিটোৰ উত্থানত ভূমিকা লোৱা কাৰকবোৰ গুৰুত্বহীন হৈ পৰিল। ৰেবাৰে এইটো কাৰণতে আধুনিক পুঁজিবাদৰ নৈতিক দ্বিধাগ্রস্ততাক যুক্তিযুক্ততাৰ লৌহকঠিন সংৰচনা আখ্যা দিছে। এই সংৰচনাত আৱদ্ধ মানুহে কেৱল লাভ আহৰণৰ লক্ষ্যৰে পৰিচালিত নৈতিকতাহীন যুক্তিযুক্ততাৰ শিকলিৰে বান্ধ খাই থাকে।

ৰেবাৰৰ মতে যুক্তিযুক্ততাৰ লৌহকঠিন সংৰচনা সৃষ্টিত পিউৰিটানবাদেও এক দীর্ঘম্যাদী-ভূমিকা পালন কৰিছিল। আধুনিক মানুহে এক ক্রমবর্দ্ধমান আমোলাতান্ত্রিক নীতি-নিয়মেৰে পৰিচালিত সমাজত বাস কৰিবলগীয়া হৈছে। ফলত মানুহৰ জীৱনৰ পৰা স্বতঃস্ফূর্তভাৱে 'জীৱন উপভোগ কৰা'ৰ সুবিধাকণ লাহে লাহে নাইকিয়া হৈ গৈছে। সেয়েহে কর্ম সম্পত্তি আহৰণৰ অস্বৈচ্ছিক পন্থাত পৰিণত হৈছে। সম্পত্তি আহৰণ এতিয়া আৰু মুক্তমনেৰে কৰা কাম হৈ থকা নাই।

১৩.৬ ধর্ম বিষয়ক অন্য ৰচনা

ধর্ম আৰু অর্থনীতিৰ মাজত থকা সম্পর্কৰ বিষয়ে ওপৰত কৰা বিশ্লেষণ কেৱল 'Protestant Ethic and Spirit of Capitalism' শীর্ষক ৰচনাতে সীমাৱদ্ধ হৈ থকা নাই। Sociology of Religion (1920) নামৰ আন এক ৰচনাত ৰেবাৰে হিন্দু, কনফুচিয়ানিজম্ আৰু জুদাইজম্ৰ দৰে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্রধান ধর্মৰ সৈতে জড়িত নীতিবোৰৰো বিশ্লেষ কৰিছে। বিশ্লেষণৰ পাছত তেওঁ ধৰিব পৰিছে যে অন্য ধর্মৰ নীতিবোৰ প্র'টেষ্টাণ্টবাদৰ নীতিতকৈ পৃথক। হিন্দু ধর্মই 'ভিন্ন পৃথিৱী বৈৰাগ্য'ত বিশ্বাস কৰে, কনফুছিয়ানিজম্ পার্থিৱবাদী কিন্তু বৈৰাগ্যবাদী নহয়। আনহাতে, জুদাইজম্ আৰু কেথ'লিক ধর্ম পাপ তথা মুক্তিৰ চক্রত বিশ্বাসী। এই ধর্ম দুটাই অদৃষ্টবাদ আৰু সঞ্চয়ী লাভৰ অন্বেষণত বিশ্বাস নকৰে। বৌদ্ধধর্মৰ দৰে ধর্মবোৰ আকৌ বেছি অতীন্দ্রিয়বাদী (Mystical)। এনে ধর্মই এই পৃথিৱীৰ পৰা পৰিত্রাণৰ কথা কয় কিন্তু একেসময়তে

নিষ্ক্রিয়তাৰ (Inaction) অনুশীলন কৰে। অর্থাৎ, এই ধর্মীয় নীতিবোৰে আধুনিক পুঁজিবাদৰ ভেটি গঢ়া কাৰকবোৰলৈ সমর্থন আগবঢ়াব নোৱাৰে।

মেক্স ৱেবাৰে মানুহৰ যুক্তিসঙ্গত কার্য্যৰ আঁৰৰ যুক্তিবোৰ ব্যাখ্যা কৰাৰ প্রয়াস কৰিছিল। এখন সমাজত এক সুনির্দিষ্ট অর্থনৈতিক প্রতিষ্ঠান গঠনত সহায় কৰা এটা সামাজিক অনুষ্ঠান হিচাপে ধর্মৰ সৈতে এনে যুক্তিসঙ্গত কার্য্যবোৰৰ কি সম্পর্ক আছে সেয়াও ৱেবাৰে পৰীক্ষা কৰি চাইছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ 'এই পার্থিৱ ৱৈৰাগ্যবাদ' খণ্ডবাক্যটিৰে ৱেবাৰে কি বুজাইছিল?

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ 'আধ্যাত্মিকতাৰ আহ্বান' বোলা ধাৰণাটো কি?

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ 'অদৃষ্টবাদ কি?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ পৰা আমি মেক্স ৱেবাৰে আগবঢ়োৱা ধর্মৰ তত্ত্বটোৰ মৌলিক ধাৰণাবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ।

- অধ্যায়টিৰ পৰা মেক্স ৱেবাৰে আগবঢ়োৱা পুঁজিবাদৰ সংজ্ঞাটোৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলোঁ।
- কার্ল মার্ক্সৰ চিন্তাৰ বিপৰীতে গৈ মেক্স ৱেবাৰে এইবুলি মত পোষণ কৰিছিল যে পুঁজিবাদৰ উত্থান কোনো এক নির্দিষ্ট সাংস্কৃতিক পটভূমিত প্রোথিত হৈ থাকে।
- ৱেবাৰে কোৱা সাংস্কৃতিক পটভূমিৰ এটা মৌলিক উপাদান হ'ল পটভূমিটোত সক্রিয় হৈ থকা সংশ্লিষ্ট ধর্মবোৰৰ নীতি।
- অর্থনৈতিক কার্য্যকলাপবোৰ বিশেষভাৱে আৰু সামাজিক কার্য্য-কলাপবোৰ সাধাৰণভাৱে ধর্মীয় নীতিৰ সৈতে যুক্ত হৈ থাকে।
- ৱেবাৰৰ মতে পুঁজিবাদী কার্য্যকলাপৰ অর্থনৈতিক যুক্তিযুক্ততাৰ সংস্কাৰ সাধন ঘটা প্র'টেষ্টাণ্ট ধর্মীয় সম্প্রদায় আৰু বিশেষভাৱে কেলভিনবাদীসকলে মানি চলা 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ'ৰ নীতিৰ সৈতে সম্পর্ক আছে।
- এই নীতি মতে কর্ম হ'ল 'আধ্যাত্মিক আহ্বান', পাপমোচনৰ জৰিয়তে সুনাম আহৰণ কৰিব পৰা এটা ধর্মীয় কর্তব্য।
- প্র'টেষ্টাণ্ট নীতি অনুসৰি মানুহে উমৈহতীয়া কল্যাণৰ বাবে বিনিয়োগ কৰিব পৰাকৈ সম্পত্তি আহৰণ কৰিবলৈ কাম কৰা উচিত।
- এই নীতিত দেখাদেখিকৈ উপভোগ কৰি সম্পত্তি অপচয় কৰা কার্য্যক উচিত বুলি বিবেচনা কৰা নহয়।
- এনে কর্মনীতি অনুসৰণ কৰি আৰু সফলতা লাভ কৰি মানুহে বিশ্বাস কৰিবলৈ লৈছিল যে তেওঁলোক দৈৱনির্দ্ধাৰিত মোক্ষ লাভ কৰিবৰ বাবে ঈশ্বৰে চয়ন কৰা এমুঠিমান লোকৰ মাজৰে একোজন।
- অদৃষ্টবাদী নীতি অথবা পাপমোচন দৈৱনির্দ্ধাৰিত প্রক্রিয়া বুলি ভবা নীতিটো 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ'ৰ নীতিৰ সৈতে নিবিড়ভাৱে জড়িত।
- প্র'টেষ্টাণ্ট নীতি আছিল পুঁজি আহৰণ সম্ভৱপৰ কৰি তোলা পুঁজিবাদৰ উত্থান আৰু বিকাশৰ আঁৰৰ প্রধান কাৰণ।
- কর্মৰ সৈতে জড়িত প্র'টেষ্টাণ্ট নীতিত অন্তর্নিহিত হৈ থকা যুক্তিযুক্ততাই মানুহক ঈশ্বৰৰ দৃষ্টিত গৰিমাময় হ'বলৈ কার্য্যত দক্ষতা আহৰণ কৰিবলৈ কয়। ইয়াৰ ফলত সকলো ধৰণৰ ধর্মনিৰপেক্ষ কামতে শ্রমিকসকলে শৃঙ্খলাৱদ্ধতাৰ পৰিচয় দিবলৈ সক্ষম হৈছিল।
- ধর্মীয় প্রভাৱ-অনুভূতিহীন যুক্তিযুক্ততাই এক যান্ত্রিক ঔদ্যোগিক সংস্কৃতি গঢ়ি তোলে য'ত মানুহে পাপমোচন আৰু সমূহীয়া কল্যাণৰ দৰে ধাৰণাবোৰ বিবেচনা নকৰাকৈ কেৱল লাভ আহৰণৰ লক্ষ্যেৰে তীব্র প্রতিদ্বন্দ্বিতামূলক কর্মত ব্যস্ত হৈ থাকে।
- ৱেবাৰে পৃথিৱীৰ সর্বত্র প্রচলিত প্রধান ধর্মবোৰ অধ্যয়ন কৰি ধর্ম আৰু অর্থনৈতিক কার্য্যকলাপৰ মাজত থকা সম্পর্ক বিশ্লেষণ কৰিছিল।

১৩.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Weber, Max. (1930) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism;* London: Routledge.
2) ———— (1920); *The Sociology of Religion.* London: Methuen & Co. Ltd.

১৩.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেক্স ৱেবাৰে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে অৰ্থনীতি আৰু ধৰ্মৰ মাজৰ সম্পৰ্ক অন্বেষণ কৰি লিখা ৰচনাখনৰ শিৰোনাম হ'ল 'The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism'। ৰচনাখন ১৯০৫ চনত প্ৰকাশিত হৈছিল।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেক্স ৱেবাৰে লিখা 'The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism' শীৰ্ষক ৰচনাখন আছিল সমাজৰ সংগঠনত পুঁজিবাদ আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱ বুজাত কার্ল মার্ক্সৰ অৱিহণাৰ পুনৰ ব্যাখ্যা কৰাৰ প্ৰয়াস।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেক্স ৱেবাৰে বিশ্বাস কৰিছিল যে মার্ক্সে পুঁজিবাদৰ বিকাশ আৰু ভৱিষ্যৎ ৰূপান্তৰত যিবোৰ অর্থনৈতিক অৱস্থাই নির্ণায়কৰ ভূমিকা লয় বুলি ভাবিছিল সেই সকলোবোৰ অৱস্থা এটা অনন্য সাংস্কৃতিক সমগ্ৰতাৰ অংশ। এই সাংস্কৃতিক সমগ্ৰতা আকৌ এটা নির্দিষ্ট ধর্মীয় নীতিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এই নীতিয়ে যিবোৰ যুক্তিসঙ্গত কার্য্যৰ দিক্ নির্দেশনা আগবঢ়ায় সেইবোৰেই কালক্ৰমত পুঁজিবাদৰ উত্থানৰ কাৰণ হয়গৈ।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৱেবাৰে 'পুঁজিবাদৰ প্ৰাণ' অভিধাৰে পুঁজিবাদৰ উত্থান আৰু বিকাশৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কিছুমান প্ৰমূল্যৰ সমষ্টি এটাৰ কথা বুজাইছিল। এই প্ৰমূল্যবোৰে কঠোৰ পৰিশ্ৰম আৰু উন্নতি কৰাৰ উদ্যমক সামৰি লয়।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পুঁজিবাদৰ প্ৰাণ নির্দ্ধাৰণকাৰী কাৰক দুটা হ'ল— এক শৃঙ্খলাৱদ্ধ শ্ৰমিক শক্তি আৰু পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত বিনিয়োগ।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উদ্যোগৰ পৰম্পৰাগত প্ৰকাৰত বর্তমানৰ আধুনিক পুঁজিবাদী উদ্যোগত থকাৰ দৰে মুক্ত শ্ৰমিকেৰে গঠিত এক শৃঙ্খলাৱদ্ধ শক্তি আৰু পুঁজিৰ নিয়ন্ত্রিত বিনিয়োগ দেখা নাযায়।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'এই পার্থিৱ বৈৰাগ্যবাদ' খণ্ডবাক্যটিৰে ৱেবাৰে এনে এক ধর্মীয় নীতিৰ কথা বুজাইছিল, যিটোৱে সম্পত্তি আৰু সম্পত্তি আহৰণৰ উপায় সংগ্ৰহ কৰাৰ প্ৰৱণতা

তথা এটা ইতিবাচকভাৱে মিতব্যয়ী জীৱন-যাপনৰ ইচ্ছাক একেলগ কৰিছিল। কর্মই যদিও সম্পত্তি আহৰণত সহায় কৰে, তথাপিও আর্জিত সম্পত্তিয়েই শেষ কথা নহয়। বর্তমান সমাজৰ পার্থিৱ কাম-কাজত ব্যস্ত এগৰাকী ব্যক্তি অথবা এইখন পৃথিৱী'ৰ এগৰাকী ব্যক্তিয়ে যদি সম্পত্তিকে সর্বশেষ লক্ষ্য হিচাপে বিবেচনা নকৰে তেন্তে তেওঁকো 'বৈৰাগী' বুলি ক'ব পাৰি।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'আধ্যাত্মিক আহ্বান'ৰ ধাৰণাটো হ'ল ধর্মীয় নীতিত থকা কর্মৰ ব্যাখ্যা। ই পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডৰ সৈতে জড়িত কৰণীয়বোৰ সমাধা কৰিবলৈ সকলো ব্যক্তিৰে থকা সর্বোচ্চ নৈতিক বাধ্য বাধকতাৰ কথা বুজায়। উদাহৰণ স্বৰূপে, কেলভিনবাদৰ মতে ঈশ্বৰৰ দৃষ্টিত যশস্যী হ'বলৈ মানুহে চলোৱা প্রয়াস তেতিয়াহে সফল হ'ব যেতিয়া তেওঁ পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডত সক্রিয়তাবাদৰ গুৰুত্ব মানি চলিব।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অদৃষ্টবাদ মতে মাত্র এমুঠিমান লোককহে ঈশ্বৰে নৰক যাতনাত ভোগাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ বাছনি কৰি থৈছে। এই বছা বছা এমুঠিমান লোকেহে পৰম মুক্তি লাভ কৰিব। এই লোক কেইজনৰ বাছনি প্রক্রিয়াটো ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা নির্দ্ধাৰিত। কিন্তু যিহেতু ঈশ্বৰে কাক কাক বাছনি কৰি থৈছে সেই কথা আমি নাজানো, সেয়েহে প্রতিজন ব্যক্তিয়ে নিজকে পার্থিৱ কাম-কাজত ব্যস্ত ৰখা উচিত। এগৰাকী ব্যক্তিয়ে পার্থিৱ কর্ম-কাণ্ডত জড়িত হৈ 'ভাল কাম'ৰ পাৰদর্শিতা দেখুওৱাটোক তেওঁ যে 'ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা বাছি লোৱা এজন' সেই সম্ভাৱনীয়তাৰ ইঙ্গিত বুলি ধৰা হয়।

১৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) চমু প্রশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ ৱেবাৰৰ ধর্মৰ বিশ্লেষণৰ সামাজিক ক্রিয়াৰ বোধগম্যতাৰ সৈতে কেনেধৰণৰ সম্পর্ক আছে?

প্রশ্ন ২ ঃ পুঁজিবাদৰ বিষয়ত ৱেবাৰৰ সংজ্ঞা আৰু মার্ক্সৰ সংজ্ঞাৰ মাজত কি পার্থক্য আছে?

প্রশ্ন ৩ ঃ অদৃষ্টবাদৰ পুঁজিবাদী কর্মনীতিৰ সৈতে কেনেধৰণৰ সম্পর্ক আছে?

খ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ প্র'টেষ্টাণ্ট ধর্মীয় নীতি আৰু পুঁজিবাদৰ প্রাণৰ মাজত থকা সম্পর্কটো ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ পুঁজিবাদী উদ্যোগৰ আৰম্ভণিত বিকাশ ঘটা অর্থনৈতিক কার্য্যকলাপৰ যুক্তিযুক্ততাৰ দিশটো পৰৱর্তী সময়ৰ কেনেদৰে উন্নত পুঁজিবাদী সমাজৰ বাবে যুক্তিযুক্ততাৰ লৌহকঠিন সংৰচনাত পৰিণত হ'ল?

*** ***** ***